Schaduwen van de Oranjezon

Dit boek is een van de vijf boeken die worden gepubliceerd als afsluiting van het onderzoek naar de rol van het Huis Oranje-Nassau in de koloniale geschiedenis van Nederland:

- *Van Willem de Zwijger tot Willem-Alexander*, Gert Oostindie, Tristan Mostert, Erik Odegard & Bart Verheijen (redactie)
- *Koloniale macht, profijt en status*, Gert Oostindie & Henk te Velde (redactie)
- *Schaduwen van de Oranjezon*, Esther Captain & Guno Jones (redactie)
- *European Monarchs & Colonialism*, Gert Oostindie & Karwan Fatah-Black (redactie) (Leiden University Press 2026)
- *Oranje en de koloniën, 1600-2025*, Gert Oostindie

Z.M. koning Willem-Alexander nam het initiatief voor dit onderzoek en financierde het project. Het onderzoek werd in de jaren 2023-2026 uitgevoerd en was organisatorisch ondergebracht bij het Instituut voor Geschiedenis van de Universiteit Leiden. De onderzoeksgroep bestond uit wetenschappers verbonden aan diverse instellingen in Nederland en elders, dan wel werkzaam als zelfstandige onderzoekers.

Het onderzoek werd verricht onder de regels voor wetenschappelijke integriteit en onafhankelijkheid zoals die worden gehanteerd door de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en Universiteiten van Nederland. De Dienst van het Koninklijk Huis had geen inhoudelijke bemoeienis met de wijze waarop het onderzoek werd opgezet en uitgevoerd en evenmin met de formulering van de resultaten.

Een commissie bestaande uit prof. dr. Esther Captain, drs. Kathleen Ferrier, prof. dr. Gert Oostindie (voorzitter en eindredacteur) en prof. dr. Henk te Velde gaf leiding aan het onderzoek. Een wetenschappelijke klankbordgroep, bestaande uit Wendeline Flores MA, prof. dr. Idesbald Goddeeris, prof. dr. Maria Grever, prof. dr. Susan Legêne, prof. dr. Maarten Prak, drs. Wim Manuhutu en prof. dr. Susie Protschky, adviseerde de onderzoekscommissie over de opzet en resultaten van het onderzoek.

Schaduwen van de Oranjezon

CARIBISCHE EILANDEN | INDONESIË
SURINAME | DIASPORA

Esther Captain & Guno Jones [red.]

BOOM — AMSTERDAM

Afbeeldingen omslag, met de klok mee: Kinderen verwelkomen koningin Beatrix en prins Claus op Aruba, 1980 (detail), Nationaal Archief, Den Haag. De ontvangst van koningin Juliana en prins Bernhard door bewoners van Kadjoe, Suriname, en de ontvangst op Bonaire (foto is gespiegeld). Foto's Willem van de Poll, 1955 (detail), Nationaal Achief, Den Haag. Sultan Hamengkubuwono VII, sultan van Yogyakarta. Foto Kassian Cephas, circa 1900, Universiteitsbibliotheek Leiden, collectie KITLV.
Vormgeving omslag: Brigitte Slangen
Vormgeving binnenwerk: Bas Reijnen

© 2026 De auteurs | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without the written permission of the publisher.

ISBN 978 90 2446 679 5
NUR 680, 698

www.boom.nl

INHOUD

9
Inleiding
ESTHER CAPTAIN & GUNO JONES

29
1. Punt of komma?
Koninklijke excuses
SUSAN LEGÊNE & WAYNE MODEST

63
2. Het Huis Oranje-Nassau en vorsten in de Indonesische archipel
KATJA PAIJENS

83
3. Vijftig jaar koninklijke reizen
Diplomatieke ontwikkelingen tussen Javaanse koningshuizen en de Nederlandse monarchie in de negentiende eeuw
NURANISA

103
4. De politiek van het feestvieren
Koninginnedag op koloniaal Bali en in Balinese schoolboeken en verhalen
I NYOMAN DARMA PUTRA

135
5. 'De kwestie der tegengeschenken'
Asymmetrische koloniale verhoudingen tussen het Huis Oranje-Nassau en de Javaanse vorstenhuizen
NINON MOSSELMAN

153
6. De ambivalente koningin in *Aarde der Mensen*
TAUFIQ HANAFI

169
7. Gebroken beloften?
Het koningshuis, de mythe van zelfbeschikking en de Molukse en Papoea-diaspora
NANCY JOUWE & WIM MANUHUTU

185
8. Een koninklijke verjaardag voor een vondeling uit Indonesië
MERAPI OBERMAYER

189
9. Van geheime liefdesaffaire tot decorstuk
Hoe de Oranjes figureren in materieel erfgoed in hedendaags Indonesië
LARA NUBERG & FEBA SUKMANA

209
10. 'Stenen en stokken' in plaats van 'vlaggen en wimpels'
Het Koninklijk Huis en het Surinaamse nationalisme
HERMINE HAMAN

227
11. 'Koninklijke' namen in Suriname en op de Antillen
OKKE TEN HOVE

233
12. Angisa 1 juli 1964, collectie Paleis Het Loo
Met andere ogen kijken naar de collectie
BARBARA ESSEBOOM & ELSE GOOTJES

237
13. Ipinumin onder de Oranjezon
Koningschap, herinnering en herbenoeming
JULES RIJSSEN

257
14. 'Wie van ons kent Juliana uit het blankenland?'
Koningen in Surinaamse kinder- en jeugdliteratuur
ISMENE KRISHNADATH

281
15. De Prins van Adi Lagon
SARON TESFAHUNEY

285
16. Sortu oso? Welk huis?
Suriname en het Nederlandse koningshuis
BARBARA ESSEBOOM & ELSE GOOTJES

315
17. Oral history in het onderzoek naar beeldvorming over het Koninklijk Huis
ROSE MARY ALLEN, BARBARA ESSEBOOM & ELSE GOOTJES

317
18. 'Willem de Derde, ga je moeder beduvelen'
Kritische stemmen bij de herdenking van, en herinnering aan de afschaffing van de slavernij op Curaçao
ROSE MARY ALLEN

331
19. Buffetkast, collectie Paleis Het Loo
Met andere ogen kijken naar de collectie
BARBARA ESSEBOOM & ELSE GOOTJES

335
20. Oranjegedichten en de verbeelding van het Koninklijk Huis in de Caribische poëzie
ELISABETH ECHTELD & WIM RUTGERS

353
21. Respect, ambivalentie en onverschilligheid
Beeldvorming over het Koninklijk Huis op Aruba, Curaçao en Bonaire
ROSE MARY ALLEN, BARBARA ESSEBOOM & ELSE GOOTJES

375
22. Symbool van eenheid?
Het koningshuis op Sint Maarten, Sint Eustatius en Saba
BARBARA ESSEBOOM & ELSE GOOTJES

387
23. Bloemen en breuklijnen
MAX CREMER

399
Ter afsluiting
ESTHER CAPTAIN & GUNO JONES

413
Woord van dank

415
Noten

433
Bronnen

459
Over de auteurs

467
Illustratieverantwoording

469
Personenregister

INLEIDING

Esther Captain & Guno Jones

Het Koninklijk Huis staat vandaag de dag vooral bekend om de nationaal-symbolische en ceremoniële functie die het instituut vervult. Als men tenminste de beeldvorming in de publieke sfeer als uitgangspunt neemt: de koninklijke rijtoer en de Troonrede door de koning op Prinsjesdag, de festiviteiten rondom Koningsdag, en de werk- en streekbezoeken van het Koninklijk Huis bepalen het beeld.[1] Hoewel de functie van het Koninklijk Huis in de vorm van staatsbezoeken een internationale dimensie kent, verbeeldt het instituut in de officiële berichtgeving en de mainstream media in Nederland vooral de continuïteit en saamhorigheid van de Nederlandse natie 'aan de Noordzee'.[2] De koning en de overige leden van het Koninklijk Huis lijken daarmee nagenoeg verschoond van 'harde' machtspolitiek en belangen, die tot het domein van regering en Staten-Generaal behoren. Het Koninklijk Huis wordt door zijn hedendaagse staatsrechtelijke positie als het ware 'uit de wind gehouden' om zijn nationaal-symbolische functie via ceremoniële handelingen effectief te kunnen vervullen. De koning, zo heet het, moet immers 'boven de partijen' staan.

De wetenschappelijke kennisvorming vertoont een opmerkelijke parallel met dit dominante beeld van koninklijke neutraliteit. Over de verwevenheid van het Koninklijk Huis met het koloniale verleden van Nederland, met de vestiging en bestendiging van het koloniale project – de schaduwen van de 'zonnige' representaties over het Huis Oranje-Nassau – is weinig bekend. Dit boek laat zien dat het beeld van het belangeloze Huis Oranje-Nassau onhoudbaar is als men de veelvormige rol van dit Huis in de koloniale tijd en in het heden, en de uiteenlopende perspectieven van partijen op het koningshuis als uitgangspunt neemt. De focus ligt op de verhouding tussen de Nederlands-Caribische eilan-

den, Indonesië, Suriname, de diaspora en het Huis Oranje-Nassau. De volgende vragen staan centraal:

- Hoe hebben de Oranjes invulling gegeven aan de functie en de verbeelding van het Huis Oranje-Nassau in de koloniën, en welke belangen waren daarmee gemoeid?
- Hoe hebben de verschillende inwoners, variërend van gekoloniseerde onderdanen tot burgers uit de koloniale elite en hedendaagse burgers in de post-koloniale periode, betekenis gegeven aan het Huis Oranje-Nassau, en welke culturele, politieke en ideologische oriëntaties speelden daarbij een rol?

De relatie tussen het Koninklijk Huis en de koloniën is in dit boek niet alleen bezien vanuit een historisch perspectief, maar ook vanuit de hedendaagse erfenissen van deze verhouding en de doorwerking daarvan op de diverse post-koloniale gemeenschappen op de Caribische eilanden, in Indonesië, in Suriname en in de diaspora in Nederland.

ACHTERGROND

Dit boek is onderdeel van een breder onderzoek dat is mogelijk gemaakt door koning Willem-Alexander die, aangezwengeld door bredere maatschappelijke discussies over de erfenissen van het Nederlandse kolonialisme, de noodzaak van dit onderzoek heeft omarmd.[3] Op 6 december 2022 bracht de Rijksvoorlichtingsdienst (RVD) naar buiten dat koning Willem-Alexander onafhankelijk onderzoek zou laten uitvoeren naar zijn familiegeschiedenis: de rol van het Huis Oranje-Nassau in de koloniale en post-koloniale geschiedenis.[4] De koning motiveerde de opdracht als volgt: 'Diepgaande kennis van het verleden is essentieel om historische feiten en ontwikkelingen te kunnen begrijpen en de impact daarvan op mensen en gemeenschappen zo scherp en eerlijk mogelijk onder ogen te kunnen zien. Ik vind het belangrijk dat deze kennis ook beschikbaar komt ten aanzien van de rol van het Huis Oranje-Nassau in de koloniale geschiedenis. Dit dient te gebeuren op basis van grondig, kritisch en onafhankelijk onderzoek, waartoe ik opdracht heb gegeven.'[5]

Daarmee plaatste de koning zich niet alleen als vertegenwoordiger van de monarchie, maar ook als privépersoon in de recente maatschappelijke discussies en ontwikkelingen die zowel in Nederland als daarbuiten zichtbaar waren geworden. Hij omarmde het inzicht dat iedere inwoner

van Nederland is aan te spreken op betrokkenheid bij het koloniale verleden en de lange doorwerking daarvan.

De koning, als historicus afgestudeerd aan de Universiteit Leiden, had zich al eerder laten kennen als iemand die het ambt van koning en de monarchie als instituut wist te verbinden met zijn persoonlijke afwegingen ten aanzien van de geschiedenis. Daarin ging hij opvallend verder dan zijn moeder koningin Beatrix en zijn grootmoeder koningin Juliana, die zich in het openbaar niet kritisch hebben uitgelaten over het doen en laten van de koninklijke familie in het verleden. De koning liet voor het eerst voorzichtig van zich horen tijdens de dodenherdenking op 4 mei 2020, 75 jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog in Nederland (1940-1945). Daarbij verwees hij naar historisch onderzoek waaruit bleek dat koningin Wilhelmina wist of had kunnen weten dat de Duitse bezetter verschillende groepen mensen vervolgde, onder erbarmelijke omstandigheden in doorgangs- en concentratiekampen vastzette en vermoordde. Vanwege hun afkomst betrof dit Joden en Sinti en Roma, vanwege hun vermeende inferioriteit trof het ook mensen met een beperking en ieder die zich verzette tegen het naziregime. Koningin Wilhelmina echter besteedde zowel tijdens als na de oorlog nauwelijks aandacht aan de Holocaust, terwijl zij Nederlanders in haar toespraken voor Radio Oranje had kunnen oproepen om degenen die leden onder de vervolgingen door de nazi's te beschermen. Koning Willem-Alexander bracht zijn boodschap weliswaar omfloerst, maar het was duidelijk voor de goede luisteraar: 'Medemensen, medeburgers in nood, voelden zich in de steek gelaten, onvoldoende gehoord, onvoldoende gesteund, al was het maar met woorden. Ook vanuit Londen, ook door mijn overgrootmoeder, toch standvastig en fel in haar verzet. Het is iets dat me niet loslaat.'[6]

Met zijn persoonlijke commentaar raakte koning Willem-Alexander een gevoelige snaar, omdat de Tweede Wereldoorlog lange tijd werd beschouwd als een geschiedenis waarin bezet Nederland zich heldhaftig had verzet tegen de Duitse vijand. Door historisch onderzoek en getuigenissen van vervolgden kantelde dat beeld en kwam naar voren dat Nederland zijn Joodse medeburgers niet genoeg had beschermd.[7] Een van zijn verdere uitspraken op 4 mei 2020 was: 'Het minste wat we kunnen doen is: niet wegkijken. Niet goedpraten. Niet uitwissen.'[8]

Dat uitgangspunt nam hij mee in zijn benadering van de beladen periode die vrijwel direct na de Tweede Wereldoorlog startte en een direct gevolg was van de eerdere koloniale expansie van Nederland: het uiteenvallen van het Koninkrijk der Nederlanden. Dit proces begon met

de onafhankelijkheidsverklaring door Indonesië op 17 augustus 1945. Vóór koning Willem-Alexander was het Huis Oranje-Nassau formeel nog niet met de Indonesische onafhankelijkheid in het reine gekomen.[9] Tijdens het staatsbezoek van koningin Juliana in 1971 kwam het onderwerp niet aan de orde en in 1995 sprak koningin Beatrix slechts een voorzichtige, impliciete spijtbbetuiging uit over het kolonialisme en de afwikkeling ervan, tot teleurstelling van president Suharto.[10] Vijfentwintig jaar later ging het anders. In maart 2020 feliciteerde koning Willem-Alexander president Joko Widodo en de Indonesische bevolking alvast met 75 jaar onafhankelijkheid. Hij sprak daarbij zijn spijt uit en bood excuses aan voor 'de geweldsontsporingen van Nederlandse zijde' tijdens de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog (1945-1949).[11] De Indonesische president nam de felicitaties en excuses in ontvangst, maar gaf daar in het openbaar geen officiële reactie op.

Opmerkelijk was dat koning Willem-Alexander de resultaten van het onderzoeksprogramma 'Onafhankelijkheid, Dekolonisatie en Geweld en Oorlog in Indonesië, 1945-1950 (ODG01)' die in februari 2022 werden gepresenteerd, niet had afgewacht. Daaruit zou bekend worden dat de Nederlandse krijgsmacht in Indonesië extreem geweld had toegepast dat niet alleen wijdverbreid was, maar vaak ook bewust was ingezet. Het extreme geweld kwam in dit onderzoek dus naar voren als systematisch en structureel. Voorts stelde het onderzoek vast dat de Nederlandse krijgsmacht als instituut hiervoor aansprakelijk was, in nauwe samenspraak met en onder verantwoordelijkheid van de Nederlandse regering.[12]

Niet alleen de gewelddadige aard van het koloniale bestuur in Indonesië stond in deze jaren volop in de aandacht van de Nederlandse samenleving, ook het koloniale slavernijverleden kreeg steeds meer erkenning. Op de dag van de herdenking van de afschaffing van de slavernij op 1 juli 2023 bij het Nationaal Monument Nederlands Slavernijverleden bood de koning excuses aan voor het Nederlandse slavernijverleden en vroeg hij vergiffenis voor 'het overduidelijke gebrek aan handelen tegen deze misdaad tegen de menselijkheid door de stadhouders en de koningen van het Huis Oranje-Nassau'. Hierbij verwees hij alvast naar het onderzoek waartoe hij in januari van dat jaar had besloten, 'dat meer licht zou werpen op de precieze rol van het Huis Oranje-Nassau in de koloniale geschiedenis en de slavernij'.[13] 'Ten kon Drai', de tijden zijn veranderd, liet de koning zijn gehoor bij die gelegenheid onder meer in het Sranantongo weten. 'Ten kon Drai, W'o si!', we zullen zien, maakte een van de aanwezigen bij deze plechtigheid

het gezegde af.[14] Hoewel de excuses en spijtbetuiging van de koning ongetwijfeld door velen gewaardeerd werden, bestond er onder deze toehoorder kennelijk twijfel over de vraag of deze een verandering in het heden markeerden.

CONTEXT

Het initiatief van de koning tot dit onderzoek en de excuses die daaraan voorafgingen en daarop volgden kwamen niet uit de lucht vallen, maar waren aangezwengeld door bredere maatschappelijke discussies in de afgelopen pakweg 25 jaar over de verwevenheid van Nederlandse geschiedenis met kolonialisme en de doorwerking daarvan in het heden, waarin activisten in de diaspora een centrale rol speelden.[15] In die maatschappelijke discussies kunnen wij enerzijds een dekoloniale politiek van erkenning en anderzijds de populistische, etno-nationalistische backlash daarop ontwaren. Representanten van de eerste categorie hielden een pleidooi om slavernij en kolonialisme een plek te geven in de publieke sfeer in Nederland: in het herdenkings- en herinneringslandschap, museale exposities, het onderwijs en onderzoek. Hun tegenstrevers waren van oordeel dat slavernij en kolonialisme hierin niet thuishoorden.[16] Ook het Koninklijk Huis en koninklijk erfgoed werden onderwerp van deze maatschappelijke discussies over kolonialisme, slavernij en hun doorwerking. Denk bijvoorbeeld aan maatschappelijke discussies over koloniale representaties op de Gouden Koets, koninklijke onderscheidingen en de eerdergenoemde koninklijke excuses voor koloniaal geweld in Indonesië en voor slavernij.[17] Ook hier liepen contrasterende visies als een rode draad door de discussies heen.

Terug naar de koninklijke excuses. Waar etno-nationalistische populisten van mening waren dat de koning met zijn excuses voor koloniaal geweld en slavernij 'te ver was gegaan', omdat daarmee het Nederlands blazoen zou zijn aangetast, vonden dekoloniale activisten de excuses niet ver genoeg gaan. Zij onderstreepten onder meer dat excuses gepaard zouden moeten gaan met *reparations* en de aanpak van voortgaand systemisch onrecht in het heden. Naar analogie van de dynamische betekenis van koninklijke gebaren in het heden staan in dit boek uiteenlopende perspectieven op de verhouding tussen het Huis Oranje-Nassau en de Nederlands-Caribische eilanden, Suriname en Indonesië centraal. Kritische geesten in de (voormalige) koloniën en in Nederland waren

zich weliswaar allang bewust van de rol van het Huis Oranje-Nassau in de koloniale geschiedenis, zoals uit verschillende hoofdstukken in dit boek naar voren komt, maar in de wetenschappelijke kennisvorming waren de uiteenlopende dimensies van deze rol lange tijd nagenoeg non-existent.

KENNISVORMING IN WETENSCHAP EN DAARBUITEN

Hoewel, zoals de website van het Koninklijk Huis vermeldt, de geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau 'sinds de vijftiende eeuw nauw verbonden [is] met die van Nederland', en '[de Oranjes] vanaf die tijd als stadhouders, koningen en koninginnen een belangrijke bijdrage aan het bestuur van Nederland [leveren]',[18] is beperkt onderzocht welke bijdrage de Oranjes leverden aan het proces waarin Nederland zich vanaf de 16e eeuw ontwikkelde tot een koloniale natie. Nog meer onderbelicht is de vraag hoe inwoners, zowel de gekoloniseerde onderdanen als de koloniale elite, burgers van nu en hun nazaten op de Caribische eilanden, in Indonesië en Suriname, alsook in de diaspora in Nederland, over de Oranjes dachten. Als antwoord op de maatschappelijke discussies in Nederland is in recent wetenschappelijk onderzoek de verwevenheid van de Nederlandse staat, universiteiten, provincies, steden en dorpen, kastelen en landgoederen, verzekeringsmaatschappijen en banken met kolonialisme en slavernij onderzocht.[19]

Deze studies doorbraken de verkokering tussen de 'geschiedenis van de metropool' en 'koloniale geschiedenis' waar onder anderen historicus Ann Stoler en antropoloog Gloria Wekker op hebben gewezen.[20] Voor de kennisvorming over het Nederlandse koningshuis heeft deze ontwikkeling tot voor kort weinig gevolgen gehad. In de reeks Koningsbiografieën over Willem I, II en III spelen de koloniën vrijwel geen rol.[21] Ditzelfde geldt voor de biografieën over koningin Wilhelmina en koningin Juliana.[22] Studies over enerzijds het Nederlandse koningshuis en anderzijds de koloniale en slavernijgeschiedenis zijn in ruime mate beschikbaar, maar beschouwingen over de relatie tussen beide zijn beperkt. Wat kwam er gaandeweg dan wel beschikbaar?

De historici Maria Grever en Berteke Waaldijk beschreven in hun boek *Feministische Openbaarheid* uit 1998 hoe feministen honderd jaar eerder de inhuldiging van koningin Wilhelmina aangrepen om de situatie van werkende vrouwen en hun beperkte beroepsmogelijkheden aan te kaarten in de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid.[23]

Voor de organisatoren ervan, feministische vrouwen uit de elite, was het vanzelfsprekend dat Nederland en de koloniën in de expositie bij elkaar getoond werden. De jonge koningin, die zelf nooit een bezoek zou brengen aan Indonesië, maakte in een nagebouwde 'Indische Kampong' kennis met daarvoor overgekomen Javaanse mannen en vrouwen die muziek- en dansvoorstellingen verzorgden. Welke rol Wilhelmina zelf in de koloniale relatie innam, kwam in het boek nog niet nader aan de orde.

Historicus Gert Oostindie gaf in zijn boek *De parels en de kroon* uit 2006 een eerste aanzet tot een studie van de verhouding tussen het Huis Oranje-Nassau en de koloniën in het Koninkrijk der Nederlanden.[24] Hij analyseerde onder meer hoe het koningshuis, via koninklijke symboliek die uitgedragen werd tijdens de emancipatievieringen, herdenkingen, vieringen en koninklijke bezoeken, en die verankerd werd in het onderwijs, een functie vervulde in de verbeelding van het koloniale rijk als saamhorige gemeenschap. In ons boek *Oorlogserfgoed overzee*, dat in 2010 is verschenen, hebben wij beschreven dat het Koninklijk Huis tijdens de Tweede Wereldoorlog besefte dat 'Holland op zijn breedst', dat wil zeggen het grondgebied van een vrij Nederland, drastisch was gereduceerd door de Japanse bezetting van Nederlands-Indië. In de oorlogsjaren 1940-1945 bleven alleen de Caribische gebiedsdelen onbezet. Het leidde tot een charmeoffensief van prinses Juliana en prins Bernhard die de Caribische eilanden en Suriname bezochten.[25]

In het werk van historicus Susie Protschky staat de visuele verbeelding van de Nederlandse monarchie in koloniaal Indonesië centraal.[26] In haar boek *Photographic Subjects. Monarchy and Visual Culture in Colonial Indonesia* uit 2019 ging Protschky in op de centrale rol van de Nederlandse monarchie bij het handhaven van de koloniale legitimiteit in Indonesië tijdens het bewind van koningin Wilhelmina (1898-1948). Daarin liet zij de werking van beeldvorming zien: de wijze waarop fotografische bronnen het belang van Nederlands-Indië voor de moderne Nederlandse monarchie blootleggen. Protschky bestudeerde verder hoe leden van het Koninklijk Huis, maar ook de onderdanen van zowel Indonesische als Nederlandse herkomst fotografie als medium gebruikten om zichzelf op de kaart te zetten.

Naast deze toegenomen interesse in de wetenschap, neemt ook in kringen daarbuiten de belangstelling voor het koningshuis in relatie tot koloniale en slavernijgeschiedenis toe. In 2023 verscheen het boek *Monarchie* van politicoloog en historicus Kemal Rijken met daarin een

hoofdstuk over de wijze waarop de Belgische, Britse, Nederlandse, Scandinavische en Spaanse koningshuizen met de dekolonisatie zijn omgegaan.[27] In 2025 bracht het tijdschrift *Bersama*, dat zich richt op een Indisch leespubliek, een themanummer over 'Oranye' uit.[28] In datzelfde jaar kwam de 38-delige podcast 'De laatste Oranje' van omroep PowNed online, waarin presentator Patrick Lodiers, verslaggever Filemon Wesselink en monarchiekenner Mike Spaans afleveringen maakten over het koloniale verleden van de Oranjes en het Caribische deel van het Koninkrijk.[29]

ONDERZOEKSPROJECT

Het onderzoeksproject 'Het Huis Oranje-Nassau en de koloniale geschiedenis' gaat over de snijvlakken tussen de koloniale geschiedenis van Nederland en de geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau. Het is door koning Willem-Alexander bekostigd, ondergebracht bij het Leids Universiteits Fonds (LUF) en uitgevoerd aan het Instituut voor Geschiedenis van de Universiteit Leiden. Een onderzoekscommissie werd gevormd, een wetenschappelijke klankbordgroep en een team van zo'n zestig onderzoekers; een deel van hen werkte in de Koninklijke Verzamelingen, het voormalige Koninklijk Huisarchief, in Den Haag. Vanzelfsprekend is het onderzoek verricht met inachtneming van de regels voor wetenschappelijke integriteit en onafhankelijkheid. De Dienst van het Koninklijk Huis heeft geen inhoudelijke bemoeienis gehad met de wijze waarop het onderzoek is opgezet en uitgevoerd, noch met de formulering van de resultaten.

De onderzoeksresultaten zijn gepubliceerd in vijf boeken. In het publieksboek *Oranje en de koloniën, 1600-2025* van de hand van Gert Oostindie staan de resultaten van het historische onderzoek en debatten over de hedendaagse betekenis van deze geschiedenis centraal. In *Van Willem de Zwijger tot Willem-Alexander*, onder redactie van historici Gert Oostindie, Tristan Mostert, Erik Odegard en Bart Verheijen, wordt de betrokkenheid van het Huis Oranje-Nassau bij het koloniale verleden langs de biografische lijnen van stadhouders, koningen en koninginnen geschetst. In *Macht, profijt en status,* onder redactie van historici Gert Oostindie en Henk te Velde komt die betrokkenheid langs de thematische lijnen van politiek, bestuur, geldstromen, samenleving en cultuur aan de orde. *European Monarchs & Colonialism* onder redactie van historici Gert Oostindie en Karwan Fatah-Black is een vergelijkende

discussie over de verbanden tussen Europese monarchieën en kolonialisme. De opzet van dit boek, *Schaduwen van de Oranjezon,* zetten wij hieronder uiteen.

SCHADUWEN VAN DE ORANJEZON

Wij hebben het perspectief op het Nederlandse koningshuis willen omdraaien. 'Overzee' en 'overzeese gebiedsdelen' zijn woorden die van oudsher zijn gebruikt om vanuit een Nederlands gezichtspunt de Caribische eilanden, Indonesië en Suriname te bezien. Die zienswijze is in dit boek terug te vinden, maar als antwoord op die eurocentrische blik hebben wij het perspectief omgekeerd. Wij hebben Europees Nederland als 'het land overzee' willen zien: dat deel van het Koninkrijk der Nederlanden dat aan de overkant van de Atlantische of Indische oceaan ligt. Inspiratiebron voor deze omkering zijn actuele inzichten in wetenschap en samenleving die worden gevoed door de wens om ongelijke machtsverhoudingen, die (deels) zijn terug te voeren op koloniale systemen, niet te willen reproduceren. Ook het belang van positionering, dat binnen de academische wereld steeds meer wordt erkend, onderschrijven wij.

Dit lichten wij als redacteuren kort toe aan de hand van onze eigen positionering en loopbaan binnen het academische bedrijf. Wij gaan ervan uit dat iedere persoon en ieder onderzoek gesitueerd is in de specifieke posities die men inneemt en maatschappelijk toegeschreven krijgt. Hoewel onze genealogische voorgeschiedenis niet bepaalt hoe wij met kennis omgaan, stellen de ervaringen die met onze positie samenhangen, en deels aan ons opgedrongen worden, ons wel in staat om specifieke perspectieven op de historische werkelijkheid bloot te leggen of ruimte te geven. Wij hebben, via onze vaders, genealogische connecties met Indonesië en Suriname en, via onze moeders, met Nederland. Nederland is 'het land overzee' geweest voor de kant van onze vaders in de familie – en is dat nog steeds voor onze familie die respectievelijk in Jakarta en Paramaribo woont. Voor de kant van onze moeders waren de (voormalige) koloniën Indonesië en Suriname 'overzee'. Tegelijkertijd leert de transnationale biografie van onze ouders dat wat 'overzee' is en wat 'hier', gedurende het leven kan verschuiven: niet alleen in geografische zin, maar ook qua burgerschap en perspectief. Als eerste en tweede generatie post-koloniale Nederlandse burgers hebben wij affiniteit met de diaspora-ervaring. Het besef dat er een relatie is tussen onze

meervoudige subjectposities en wetenschappelijke kennisvorming is leidraad geweest in de opzet van dit boek.

POSITIONERING

De observaties van Cultural Studieswetenschapper Stuart Hall zijn in dit verband instructief voor onze benadering van persoonlijke situering. In de erkenning dat iedere persoon en ieder kennisproject gepositioneerd is, schrijft hij over de relatie tussen de ervaring van diaspora en kennisproductie: 'We all write and speak from a particular place and time, from a history and culture which is specific. What we say is always "in context", positioned. I was born into and spent my childhood and early adolescence in a lower-middle class family in Jamaica. I have lived all my life in England in the shadow of the black diaspora – "in the belly of the beast". I write against the background of a lifetime's work in cultural studies. […] it is worth remembering that all discourse is "placed", and the heart has its reasons.'[30]

Hiermee betwist Hall een nog steeds invloedrijke opvatting van kennisproductie als een neutrale, niet-belichaamde praktijk, waarbij de realiteit kan worden bezien vanuit een alwetend perspectief dat kennis oplevert die voor eens en altijd vaststaat. Filosoof, bioloog en wetenschapshistoricus Donna Haraway wijst erop dat bij 'alwetende kennis' machtscondities en gesitueerde kennis uit het zicht gehouden worden.[31] Volgens Haraway bezitten en produceren ook diegenen die gezaghebbende objectiviteit claimen gesitueerde kennis, al meent men van niet. Wij nemen de destijds baanbrekende inzichten van Haraway en Hall over de gesitueerdheid van personen en kennisvorming als uitgangspunt. Het omarmen van een gesitueerd perspectief op de rol van het koningshuis in de koloniale geschiedenis heeft dus niets vandoen met emotionele betrokkenheid, een oordeel dat weleens wordt toegedicht aan de kennisproductie van burgers uit de koloniën en hun nazaten. Wij beschouwen de gesitueerdheid van personen en van wetenschap als een valide en noodzakelijke verrijking van de bestaande kennis, een kwaliteitskenmerk van kennisvorming over het koloniale verleden en zijn doorwerking in het heden.

De ervaring van de diaspora brengt andere perspectieven met zich mee en verbreedt daarmee de wetenschappelijke blik, om ruimte te maken voor onderzoek dat misschien minder conventioneel is. Maar tegelijkertijd zijn wij ons er, in navolging van Hall, van bewust dat onderdeel zijn van, en leven in de diaspora niet noodzakelijk samenvalt met een kritisch perspectief op deze geschiedenis.[32] 'We zullen zien', de eerder aangehaalde twijfel van een toehoorder over de observatie van de koning dat met de excuses de tijden zijn veranderd, kan verwijzen naar een kritisch bewustzijn over ongelijkheden in hedendaags Nederland; die twijfel kan ook verwijzen naar een besef van de extreemrechtse backlash die 'de excuses voor het slavernijverleden en de politionele acties, zoals gedaan door de Koning' wil intrekken.[33] Maar het is niet vanzelfsprekend dat personen in de onafhankelijk geworden republieken of 'autonome' landen buiten Europees Nederland en post-koloniale burgers in de diaspora een dergelijk kritisch bewustzijn omarmen. Uit eigen waarneming weten wij hoe uiteenlopend de visies op kolonialisme, slavernij en hun doorwerkingen zijn, zelfs binnen dezelfde categorieën 'nazaten' van gekoloniseerden. Ook over de functie van het Huis Oranje-Nassau in deze geschiedenissen wordt verschillend gedacht, zoals in dit boek naar voren komt. Zoals eerder aangegeven is de diaspora-ervaring, als voorwaarde voor een kritische benadering van koloniale verhoudingen en hun hedendaagse doorwerkingen, een belangrijke inspiratiebron voor ons als redacteuren. Daarnaast komen diasporische perspectieven op (de rol van) het Huis Oranje-Nassau aan de orde (zie hoofdstuk 1 van Susan Legêne en Wayne Modest, hoofdstuk 7 van Nancy Jouwe en Wim Manuhutu en hoofdstuk 13 van Jules Rijssen).

Hoewel dynamieken binnen de diaspora aan de orde komen, zijn vooral de perspectieven van mensen die woonachtig zijn op de Caribische eilanden en in Indonesië en Suriname, in ruime mate vertegenwoordigd. Vooral de visies van mensen buiten 'metropool' Nederland op de rol van het Huis Oranje-Nassau in de koloniale tijd zijn tot nu toe sterk onderbelicht geweest. Sinds het door de Nederlandse overheid georganiseerde Herdenkingsjaar Slavernijverleden (1 juli 2023-1 juli 2024), waarbij de trans-Atlantische slavernij centraal stond, zijn vanuit de metropool allerlei initiatieven ondernomen om de band met de Caribische eilanden en Suriname aan te halen. Deze landen zaten echter lang niet altijd te wachten op deze aandacht, die door hen soms als opportunistisch en neokoloniaal is ervaren.[34] Tegen deze kritische

achtergrond, die wij erkennen en delen, zijn wij als redacteuren dan ook extra verheugd dat zoveel auteurs van buiten de metropool bereid zijn geweest om een bijdrage te leveren.

Dat neemt niet weg dat, gelet op het hedendaagse engagement van actoren in de diaspora in publieke discussies over kolonialisme, slavernij en hun doorwerkingen en hun belangrijke rol bij de totstandkoming van monumenten en instituten die daarmee samenhangen, een uitgebreidere analyse van de dynamieken in de diaspora inhoudelijk interessant was geweest en een meerwaarde had kunnen betekenen. Daarbij moet worden bedacht dat er geen strikt onderscheid gemaakt kan worden tussen diasporische perspectieven en perspectieven op de Caribische eilanden en in Indonesië en Suriname, vanwege de mobiliteit van mensen en de uitwisseling van ideeën tussen deze gebieden. Prominente voorbeelden daarvan zijn antikoloniale en nationalistische denkers als Mohammed Hatta en Sutan Sjahrir voor Indonesië en Anton de Kom voor Suriname, eerst woonachtig, werkzaam en gevangengezet in de voormalige koloniën, daarna als student of als balling in de Nederlandse diaspora, en vervolgens weer (wat Hatta en Sjahrir betreft) in de onafhankelijke republiek Indonesië. Van grote betekenis is dat zij elkaar in de Nederlandse diaspora hebben ontmoet om van gedachten te wisselen over de vraag hoe zij staatkundige onafhankelijkheid konden bereiken.[35] Qua gesitueerdheid herkenden zij elkaar in de strijd tegen de koloniale overheersers en sloegen ze de handen ineen in de wens om hun idealen te verwezenlijken. Dat brengt ons op het volgende thema.

GESITUEERDHEID

Gesitueerdheid hangt, in deze studie, samen met de uiteenlopende reacties van mensen op de hiërarchische koloniale classificaties en de ongelijke (politieke, materiële en sociaaleconomische) condities die daarmee samenhangen en hun doorwerking in het heden, en hoe zij de rol van het Huis Oranje-Nassau in dit proces in verleden en heden beoordelen. Gesitueerdheid valt in onze visie dus niet samen met een statisch etniciteitsbegrip, integendeel. Doel van dit boek was niet om de relatie tussen etniciteit en visies op het koningshuis te onderzoeken, maar om uiteenlopende perspectieven op dat koningshuis (die geïnformeerd worden door de verschillende posities die mensen toegewezen kregen en krijgen in het koloniale bestel en in het heden) naar voren te brengen. Wij schrijven aan 'etniciteit' dus niet a priori verklaringskracht